

شناسایی و ارزیابی شاخص‌های سنجش کیفیت محیطی روستاهای هدف گردشگری مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری استان تهران

راضیه ولاشجردی فراهانی^۱، مهدی پورطاهری^۲، عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۴/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۹/۲۴

چکیده

در ادبیات توسعه و رویکردهای وابسته به آن، شاخص کیفیت محیطی و ارتقای آن در جوامع روستایی، خصوصاً روستاهای گردشگری، از اهمیت بسزایی برخوردار است. چراکه بی‌توجهی به کیفیت محیط، به‌منزله یکی از اجزای اساسی توسعه پایدار، به تغییرات ناهنجار محیطی و برآشفتگی سیستم‌های اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی این‌گونه روستاها منجر می‌شود. از این‌رو این پژوهش با هدف شناسایی شاخص‌های کیفیت محیطی و ارزیابی آن در روستاهای هدف گردشگری استان تهران به انجام رسیده است. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی مبتنی بر واکاوی ادبیات نظری به‌منظور شناسایی شاخص‌های کیفیت محیطی روستاهای گردشگری است که در این خصوص یازده شاخص شناسایی شده است. سپس معیارهایی مرتبط با هر شاخص تهیه و در قالب پرسش‌نامه عینی (مشاهدات پژوهشگر) و ذهنی تدوین شده است. پس از تعیین روایی محتوایی پرسش‌نامه، روستاهای مورد مطالعه از لحاظ وضعیت موجود کیفیت محیطی ارزیابی شده‌اند. در مرحله تحلیلی، نخست اوزان شاخص‌ها با روش «اهمیت معیارها از طریق هم‌بستگی بین‌معیاری CRITIC» تعیین شده است. این روش در زمره مدل‌های هم‌بستگی و دربرگیرنده ماتریس تصمیم با تعدادی معیار و گزینه است. پس از تعیین وزن شاخص‌های کیفیت محیطی، روستاهای مورد مطالعه از نظر وضعیت کیفیت محیطی، با «روش ارزیابی نسبت تجمعی ARAS» رتبه‌بندی شده‌اند. بنابر نتایج به‌دست‌آمده از وزن‌دهی شاخص‌ها، بیشترین وزن به‌دست‌آمده به ترتیب مربوط به شاخص‌های سرزندگی، تعلق‌پذیری و هویت و تناسبات بصری بوده است. همچنین رتبه‌بندی روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که کیفیت محیطی روستای جلیزچند از سایر روستاها مناسب‌تر است و روستای هویر کمترین کیفیت محیطی را دارد.

واژه‌های کلیدی: کیفیت محیط، شاخص‌های کیفیت محیط، کیفیت محیط روستاهای هدف گردشگری، توسعه پایدار.

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس

۲- نویسنده مسئول: دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس (mahdit@modares.ac.ir)

۳- استاد گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه

روستاهای هدف گردشگری روستاهایی هستند که به علت داشتن جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی خاص توسط سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان‌ها شناسایی شده‌اند تا با فراهم کردن زیرساخت‌های موردنیاز زمینه توسعه گردشگری روستایی در آن‌ها فراهم شود. بنابراین موضوع مهم در برنامه‌ریزی برای این نواحی روستایی، ارتقای کیفیت گردشگری در چارچوب اهداف توسعه پایدار است (سجاسی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۶۳). از آنجاکه گردشگری و توسعه روستایی به یکدیگر وابسته‌اند، توسعه پایدار گردشگری بدون برنامه‌ریزی صحیح در نواحی حساس و شکننده روستایی آثار محیطی متعددی را بر ساختار و پیکره روستاهای هدف گردشگری تحمیل می‌کند، از جمله این آثار می‌توان به تخریب بافت سنتی، از بین رفتن برخی از مکان‌های معیشتی، تضاد بین بافت جدید و قدیمی و از بین رفتن اراضی زراعی و باغ‌ها اشاره کرد (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۳۶). این موضوع در روستاهای کلان‌شهرها نمود بیشتری دارد؛ زیرا حوزه‌های کلان‌شهری، به واسطه نظام متفاوت سکونتگاهی و حضور و جریان نیروهای مختلف نشئت‌گرفته از قطب کلان‌شهری، در کانون‌های روستایی خود سیمایی متفاوت را ایجاد کرده است. به دیگر سخن، مناطق کلان‌شهری از کانون‌های اصلی تجمع نیروهای عمده بازار در غالب کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه است که باعث می‌شود حوزه‌های روستایی این مناطق، متأثر از نیروها و فرایندهای اثرگذار، ویژگی‌های اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی و پیامدهای متفاوتی با سایر حوزه‌های سکونتگاهی داشته باشند (اکبرپور و نجفی، ۱۳۸۹، ص ۶۷).

از این‌رو ارزیابی ظرفیت‌های گردشگری برای توسعه این‌گونه روستاها باید با محیط سازگار باشد و به افت کیفیت آن نینجامد تا عامل اساسی در دستیابی به توسعه پایدار به‌شمار آید (مشیری و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱). در چارچوب رهیافت توسعه پایدار مناطق روستایی، برخلاف گذشته، توسعه روستایی مبتنی بر رویکردی کل‌نگر و نظام‌مند است که در بردارنده ابعاد بنیادی، شکل‌دهنده نظام توسعه روستایی و پیوندی موزون میان آن‌هاست. با توجه به تعاریف و مضامین توسعه پایدار، پیشرفت اقتصادی، رفاه اجتماعی و کیفیت محیطی اجزای اساسی این توسعه محسوب می‌شوند (پورطاهری و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۲). ارتقای کیفیت محیط زندگی روستاییان و خلق تصویر ذهنی مثبت در گردشگران برای بازار رقابتی توسعه پایدار گردشگری در روستاهای هدف اهمیت فراوانی دارد. بنابراین یکی از مهم‌ترین شاخص‌های تأثیرگذار در تقویت ارزش ادراک‌شده و تصویر ذهنی گردشگران کیفیت محیطی این مقصدهای گردشگری است (سجاسی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۶۱). به سخن دیگر، موضوع خلق فضاهای روستایی مطلوب، پویا و سرزنده به لحاظ کارکرد محیطی - کالبدی از اهداف راهبردی ارتقای کیفیت مناطق روستایی هدف گردشگری بوده است و این راهکار، علاوه بر احیای کالبد و ارتقای کیفیت این محیط‌های روستایی، به افزایش عوامل جذب گردشگران و رونق صنعت گردشگری در روستاهای هدف گردشگری خواهد انجامید. بنابراین کیفیت محیط، به‌عنوان جنبه‌ای تأثیرگذار بر تقاضای گردشگری، باید مدنظر قرار گیرد (Huang, 2012, p. 5). در طی پنج سال اخیر، تحقیقات

داخلی و خارجی محدودی در این زمینه صورت گرفته که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به «تحلیل تأثیر مبلمان روستایی در افزایش کیفیت محیط کالبدی (مطالعه موردی: دهستان زوارم شیروان)» در سال ۱۳۹۷، «سنجش کیفیت محیط روستاهای گردشگری» در سال ۱۳۹۴، «تبیین نقش کیفیت محیطی مقصدهای گردشگری روستایی در تقویت تصویر ذهنی گردشگران (مطالعه موردی: روستاهای مقصد گردشگری بخش رودبار قصران)» در سال ۱۳۹۳، ارزیابی کیفیت محیطی مقصدهای گردشگری روستایی (مطالعه موردی: محور قلعه رودخان)» در سال ۲۰۱۸ و «تأثیر توریسم مسئولانه بر پایداری و کیفیت محیط زندگی مردم در مقاصد گردشگری» در سال ۲۰۱۷ اشاره کرد. در تمامی پژوهش‌های انجام‌شده، پژوهشگران با زاویه‌ای محدود و شاخص‌هایی غیریک‌پارچه به ارزیابی کیفیت محیطی مکان‌های مورد مطالعه پرداخته‌اند.

در سال‌های اخیر، روستاهای هدف گردشگری استان تهران به‌علت مجاورت با کلان‌شهر تهران تغییرات گسترده‌ای داشته، به طوری که می‌توان سیمای اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی متفاوتی به نسبت گذشته برای آن‌ها ترسیم نمود. یکی از بارزترین تغییرات در این روستاها تظاهر عینی در کیفیت محیطی آن‌هاست. بر این مبنا لازم است، ضمن شناسایی شاخص‌های ارزیابی کیفیت محیطی، برای تبیین وضع موجود شاخص‌های کیفیت محیطی این روستاها به صورت یک‌پارچه اقدام کرد. حال این سوال مطرح است که مهم‌ترین شاخص‌های سنجش کیفیت محیط در روستاهای هدف گردشگری استان تهران کدام‌اند و روستاهای هدف گردشگری استان تهران از لحاظ کیفیت محیطی در چه جایگاه و وضعیتی نسبت به یکدیگر قرار دارند.

مبانی نظری تبیین‌کننده شاخص‌های کیفیت محیط در روستاهای هدف گردشگری

رویکرد کالبدی - کارکردی برنامه‌ریزی‌ها به ابعاد و جنبه‌های گوناگون زندگی در گذشته سبب شده که از اواخر دهه ۱۹۶۰، تحت تأثیر نیازها و آگاهی‌های جدید، مفاهیم نوینی مثل رفاه اجتماعی، کیفیت زندگی و عدالت اجتماعی در قلمرو برنامه‌ریزی مطرح شود. البته وقوع بحران‌های زیست‌محیطی در جهان نیز در طرح موضوع کیفیت محیط به‌عنوان بخشی از مفهوم همه‌جانبه کیفیت زندگی بی‌تأثیر نبوده است. به تبع چنین رویکردهایی و با توجه به برآوردن نیازها و انگیزه‌های اساسی انسان در محیط‌های شهری و روستایی، مفهوم «کیفیت محیط» به‌عنوان یکی از اهداف عالی در ادبیات برنامه‌ریزی مورد توجه قرار گرفت (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۲۰).

امروزه در برنامه‌ریزی سکونتگاه‌ها، محوریت یافتن کیفیت محیط در بطن برنامه‌های توسعه‌ای متضمن حرکت واقعی به سمت توسعه پایدار است. از این رو «کیفیت محیط» زندگی ساکنان سکونتگاه‌های روستایی هدف اصلی سیاست‌های برنامه‌ریزی روستایی پذیرفته شده و مسئله‌ای حیاتی برای نیل به توسعه پایدار روستایی است (محسنی، ۱۳۸۲، ص ۴۲)؛ به طوری که مدیران توسعه پایدار سکونتگاه‌های روستایی در تصمیم‌گیری‌های توسعه‌ای خود، با هدف‌گزینی و انتخاب رسالت و چشم‌انداز، کیفیت محیطی را به‌عنوان یکی از اجزای چهارگانه توسعه پایدار مورد توجه قرار می‌دهند (افتخاری و بدری، ۱۳۹۱، ص ۲۴).

یکی از ابعاد توسعه پایدار روستایی بهبود کیفیت محیطی و رفاه اجتماعی است که در آن ابعاد اجتماعی رفاه اجتماعی با کیفیت محیطی در هم می آمیزد و با حکمرانی خوب، کیفیت زندگی را در گذر زمان در مکانها با توجه به توسعه یافتگی از طریق مشارکت فراگیر و نهادی، استقرار می دهد. از سوی دیگر، دستیابی به سلامت کیفیت محیطی نیز یکی از اهداف راهبردی توسعه پایدار روستایی قلمداد می شود که بشر در طول حیات خویش، به ویژه از دهه ۷۰ میلادی به بعد، علاوه بر ارتقا بخشی به بعد کمی زندگی، بعد کیفی را نیز پیش از پیش مدنظر قرار داده است. بنابراین می توان گفت که کیفیت محیطی هم هدف و هم وسیله توسعه پایدار است (جمعه پور، ۱۳۹۲، ص ۵۹).

کیفیت محیط، به منزله یکی از مهم ترین عوامل توسعه پایدار (Huang, 2012, p. 1)، توانایی حل کردن تناقضات بین توسعه سیاست های گردشگری و حفاظت از محیط را دارد. هم بستگی بین گردشگری و محیط فرصت ها و چالش های بسیاری ایجاد می کند. گردشگری مستقیم و غیرمستقیم از محیط تأثیر می پذیرد و بر محیط تأثیر می گذارد. در یک رویکرد محیط جاذبه و محصولی از گردشگری در نظر گرفته می شود (Rasekhi and Mohammadi, 2015, p. 61). در این رویکرد، یکی از جاذبه های اولیه گردشگری رضایت از کیفیت محیط است. هنگامی که به عوامل مؤثر بر تقاضای گردشگری اشاره می شود، ضروری است کیفیت محیط نیز در نظر گرفته شود (Huang, 2012, p. 4).

تعاریف متعددی درباره کیفیت محیط ارائه شده است: کیفیت محیط ارزیابی محیط در ارتباط با الزامات یا نیازهای بشری است (Johnson, 1997, p. 589). کیفیت محیط جنبه ای از کیفیت زندگی است که دربرگیرنده احساس رفاه، آسایش و رضایت مردم از عوامل کالبدی - فضایی، اجتماعی - اقتصادی، و زیست محیطی محل زندگی است (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۴۴). کیفیت محیطی نه تنها حاصل کیفیت بخش های تشکیل دهنده هر منطقه است، بلکه ادراک کلی آن منطقه نیز هست (Van Kamp, 2003, p. 7). به عبارتی، کیفیت محیطی شاخصی است که برای اندازه گیری مناسب بودن محیط برای زیستن انسان به کار می رود؛ یعنی کیفیت محیطی معیاری است که مناسب بودن تمامی محیط یا برخی عناصر محیطی را نشان می دهد، مثلاً در مقیاس روستا عناصری چون اتمسفر و آب برای زیست انسان، اقتصاد روستایی و محیط اجتماعی (حاجی نژاد و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۶۷). محیط شهری یا روستایی با کیفیت، از طریق خصوصیات کالبدی، اجتماعی یا نمادین، حس رفاه و رضایت مندی را به ساکنان و افراد القا می کند. چنین محیطی متضمن زندگی با کیفیت و پشتیبان اصلی فعالیت های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است (امین صالحی، ۱۳۸۷، ص ۱۵).

در برنامه ریزی های توسعه پایدار روستایی، کیفیت محیطی روستاهای گردشگری برای رقابت با سایر مقاصد گردشگری اهمیت فراوانی دارد؛ زیرا افزایش آگاهی های زیست محیطی تقاضای گردشگری را به سمت کیفیت بهتر و افزایش رقابت میان مقاصد گردشگری سوق داده و کیفیت محیط تبدیل به مسئله ای جاری شده است. به طوری که کیفیت محیطی مقصد در تصمیم گیری برای مسافرت مسئله مهمی تلقی می شود (Mihalic, 2000, p. 65). مؤلفه های کیفیت محیطی برای رقابت مقاصد گردشگری روستایی شامل حفاظت محیطی، میراث فرهنگی، زیرساخت های گردشگری و منابع طبیعی است (Chin et al., 2014, p. 35). بنابراین یک محیط روستایی جذاب و پویا می تواند از طریق

ارائه خدمات و سهولت دسترسی به امکانات حمل و نقلی مطلوب، احداث اقامتگاه‌ها و توسعه تأسیسات زیربنایی زمینه جذب گردشگر را فراهم آورد؛ چراکه همگی این عوامل با محیط در ارتباطند و گردشگری و محیط به هم وابسته‌اند. محیط بسیاری از جاذبه‌ها را شکل می‌دهد و توسعه گردشگری، به‌ویژه در مقاصد روستایی، به کیفیت محیط در معرض بازدید وابسته است (سجاسی و صادقلو، ۱۳۹۵، ص ۳۲). گارتنر (۱۹۹۶) نیز یکی از جاذبه‌های اولیه گردشگری را کیفیت محیط مقصد می‌داند (Huang, 2012, p. 4). روستاهای هدف گردشگری زمانی بیشترین مطلوبیت را برای ساکنان به‌عنوان زیستگاه و برای گردشگران به‌منزله مقصد گردشگری خواهند داشت که انتظارات آنان را در ابعاد گوناگون زیست‌محیطی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی برآورده سازند. چنانچه هریک از این عوامل در این روستاهای گردشگری فاقد کیفیت مطلوب باشند، در ادراک و احساس افراد از محیط در نتیجه سطح رضایت‌مندی آن‌ها تأثیرگذار خواهند بود (براتی و کاکاوند، ۱۳۹۲، ص ۲۵). الگوی توسعه پایدار گردشگری فرایندی است مبتنی بر برآورده ساختن نیازهای گردشگران فعلی و مناطق میزبان، درحالی‌که فرصت‌های آینده را حمایت و تقویت می‌کند؛ بنابراین با توجه به این الگو نیازهای اقتصادی، اجتماعی، زیبایی‌شناسی و اکولوژیکی محیط روستاهای گردشگری قابل‌تأمین است، درحالی‌که یک پارچگی فرهنگی، انرژی، آب‌وهوا، زیستگاه، حیات‌وحش، فرایندهای اصلی اکولوژیک، تنوع زیستی و... نیز حفظ می‌شود (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۷). رویکردهای گوناگونی برای مطالعه شاخص‌های کیفیت محیط وجود دارد که هریک منتج از حوزه علمی خاصی مانند انسان‌شناسی، معماری، طراحی محیطی، جغرافیا، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و حاصل کاربرد مفاهیم و بسط موضوعات مربوط به آن افق فکری است. در جدول ۱ به پاره‌ای از ابعاد تأثیرگذار بر شناسایی ابعاد مؤثر بر کیفیت محیطی اشاره می‌شود (برگرفته از رفیعیان و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۶۷).

جدول ۱: معیارهای کیفیت محیط از دیدگاه پژوهشگران

ابعاد مؤثر بر کیفیت محیط	پژوهشگران
تنوع، نفوذپذیری (قابل‌دسترس بودن)، اختلاط اجتماعی و انعطاف‌پذیری	جیکوبز (۱۹۶۱)
سرزندگی، معنی، تناسب، دسترسی، نظارت و اختیار	لینچ ^۱ (۱۹۸۱)
نفوذپذیری، تنوع، خوانایی، انعطاف‌پذیری، تناسبات بصری، غنای حسی، رنگ تعلق	بنتلی (۱۹۸۵)
زیبایی، دسترسی، پایداری زیست‌محیطی	گلکار (۱۳۷۹)
خوانایی، دسترسی، آسایش، زیبایی، حفاظت، سرزندگی، تجانس، معنی، ایمنی	ساوورث (۱۹۷۳)
دسترسی، بهداشت، ایمنی، سرزندگی	ریچ ون پل (۱۹۹۷)
دسترسی، نفوذپذیری، خوانایی، انعطاف‌پذیری، تنوع	استوارت لپیتون (۲۰۰۱)
زیبایی، دسترسی، امنیت، سرزندگی، بهداشت و سلامتی	مارینو بونائیتو (۲۰۰۳)
دسترسی، نفوذپذیری، خوانایی، انطباق‌پذیری، تنوع	کارمونا ^۲ (۲۰۰۳)
نفوذپذیری، دسترسی، خوانایی، تنوع	دمپسی (۲۰۰۸)

۱- تئوری شکل شهر (۱۹۸۱)، ترجمه سید حسین بحرینی (۱۳۷۶)، انتشارات دانشگاه تهران

۲- ارزش طراحی شهری (۲۰۰۳)، ترجمه رضا بصیری و مزده فرهمندیان (۱۳۹۰)

بررسی حوزه‌های تخصصی در هریک از نظام‌های علمی بیانگر آن است که یازده شاخص اثرگذار در مفهوم عام به‌همراه مصادیق تخصصی آن در هر نظام مبنایی برای ارزیابی کیفیت محیط به‌شمار می‌روند. با عنایت به ارزیابی کیفیت محیطی روستاهای هدف گردشگری، شاخص‌های عام شناسایی‌شده با مفاهیم تخصصی حوزه گردشگری به شرح زیر تعریف شده‌اند:

دسترسی: دسترسی آسان‌رسیدن به مقصد یا کاهش هزینه در مقصد است (Levine and Garb, 2002, p. 180). دسترسی توانایی برآوردن نیازهای اساسی به‌منظور حفظ کیفیت زندگی است (Lau and Chiu, 2004, p. 91). در انتزاعی‌ترین تعریف، دسترسی را می‌توان ترکیبی از دو عنصر دانست: اول موقعیتی از یک سطح زمین نسبت به مقاصد موردنظر و دیگری شبکه حمل‌ونقل یا شبکه ارتباط بین نقاط در یک سطح (Gutierrez, 2001). بنابراین، دسترسی تابعی از هر دو الگوی استفاده از زمین و عملکرد سیستم حمل‌ونقل است. یعنی دسترسی معیاری مناسب برای ارزیابی خدمات ارائه‌شده توسط سیستم حمل‌ونقل به دسته‌های گوناگونی از کاربران است (Morris, 1979, p. 91). سهولت دسترسی به فعالیت‌ها و خدمات گوناگون یکی از شاخص‌های مهم کیفیت محیط زندگی است (قدمی، ۱۳۹۰، ص ۱). در این صورت «دسترسی» برای شبکه ارتباطی و شبکه دسترسی به خدمات شهری و روستایی از قبیل برق، گاز، آب و شبکه فاضلاب نیز به‌کار برده می‌شود (قریب، ۱۳۸۷، ص ۱۴). همچنین دسترسی در تقابل با تحرک نیز مطرح می‌شود. تحرک به سیستم حمل‌ونقل معنا می‌دهد، درحالی‌که دسترسی به الگوهای استفاده از زمین اختصاص دارد (Bhat, 2000, p. 3). دسترسی و تحرک در محیط روستایی از طریق طراحی ساختمان‌ها و زیرساخت‌های راه مطرح می‌شود (Evans, 2009, 366). به‌عبارتی راه‌ها و شبکه‌های ارتباطی بازتاب کالبدی مفهوم دسترسی‌اند (تاج‌دینی و میرسعید قاضی، ۱۳۹۲، ص ۴۱). اگر ارتباط شبکه راه‌ها با عناصر عملکردی روستا آسان باشد، موجب ارتقای کیفی محیط خواهد شد.

نفوذپذیری: قابل دسترس بودن بافت یا دسترسی به عملکردهای فضا از شروط اولیه قابل استفاده بودن فضا است که در مطلوبیت آن تأثیر می‌گذارد (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۳۹). نفوذپذیری محیط میزان امکانی است که آن محیط به مردم می‌دهد تا از جایی به جای دیگر دسترسی داشته باشند (بنتلی، ۱۳۸۲، ص ۱۵). سایر تعاریف ارائه‌شده از نفوذپذیری به سهولت، تنوع و تراکم مسیرهای ورود و خروج و همچنین زمان و فاصله دسترسی به نقاط مختلف بافت‌های شهری و روستایی اشاره می‌نماید (امین‌زاده و بدر، ۱۳۹۱، ص ۴۰). هر بافت شهری و روستایی نفوذپذیر دارای مسیرهای دسترسی زیاد، تقاطع‌های متعدد، بن‌بست‌های محدود و مقیاس بلوک‌ها و عناصر دست‌ساز بشر است (محمدی، ۱۳۹۳، ص ۵۷-۵۸).

خوانایی: مفاهیمی همچون ساده، منسجم، قابل‌فهم و قابل‌درک ... محیط خوانا را تعریف می‌کنند (Koseoglu and Erinsel Onder, 2011, p. 1191). به‌عبارتی منظور از خوانایی این است که بتوان به‌آسانی اجزای شهری یا روستایی را شناخت و آن‌ها را، در قالبی به‌هم‌پیوسته، در ذهن به یکدیگر ارتباط داد (لینچ، ۱۳۷۴، ص ۱۲). لینچ، با اشاره به شکل‌گیری نقشه شناختی در ذهن افراد، پنج عنصر عمده شناسایی مناظر را بدین شرح پیشنهاد داده است (Ingram and Benford, 1996:822):

الف) مناطق: بخشی از محیط است که به واسطه چارچوبی متمایز موجودیتی واحد به نظر می‌رسد.

ب) نشانه: عواملی در تشخیص قسمت‌های مختلف شهر است که ناظر به درون آن راه نمی‌یابد.

ج) گره: مرکز توجه در الگوی گسترده است، مثل تقاطع، میدان یا نبش خیابان.

د) لبه: عاملی خطی است که به دیده ناظر با راه تفاوت دارد.

ه) راه: مهم‌ترین عناصر ساختاری و فکری در شهر و روستا است (Tavassolian and Nazari, 2015) و شامل خیابان‌ها، پیاده‌روها، کانال‌ها و... می‌شود که شریان‌های حرکت‌اند.

براساس گفته لینچ (۱۹۶۰)، خوانایی امکان درک و حفظ فضای شهری و روستایی را فراهم می‌کند و از کیفیت‌های عمده آن‌ها محسوب می‌شود (Mahdzar, 2014, p. 310).

سرزندگی: تعریف کلاسیک از سرزندگی، توانایی زنده ماندن و رشد و توسعه یک محیط است (Kordjazi, 2014, p. 98). سرزندگی بدین معنی است که تا چه اندازه شکل محیط شهری یا روستایی حامی عملکردهای حیاتی، نیازهای بیولوژیکی و توانایی‌های انسان است و چگونه بقای همه موجودات را ممکن می‌سازد (لینچ، ۱۳۷۶، ص ۱۶۶). سرزندگی از تعامل بین عناصر در فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و... شکل می‌گیرد. بنابراین روشن است که سرزندگی عاملی کاملاً نامشهود است و برای تعیین آن به مجموعه‌ای از شاخص‌ها نیاز است؛ مانند فرصت‌هایی برای پویایی اقتصادی، پویایی اجتماعی و فرهنگی، روند توسعه پایین به بالا و قلمرو فیزیکی به لحاظ فضای مناسب برای تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (Selezneva, 2011, pp. 20-21).

انعطاف‌پذیری: در معماری منظور از انعطاف‌پذیری سامان‌دهی فضای انسان‌ساخت و تغییر در آن برای دستیابی به شرایط، نیازها و کاربست‌های جدید است (عینی‌فر، ۱۳۸۲، ص ۶۶). انعطاف‌پذیری به ایده‌سازگاری و تغییر در طی زمان اشاره می‌کند. محیط انعطاف‌پذیر به نیازهای متغیر کاربران محیط پاسخ می‌دهد (طغیانی و شبانی، ۱۳۹۴، ص ۸). بی‌توجهی به مقوله انعطاف‌پذیری در طی زمان مشکلاتی از قبیل عمر کم، بازدهی نامناسب، مشکلات زیست‌محیطی و به عبارتی ناپایداری را به همراه دارد (بایرام‌زاده، ۱۳۹۲، ص ۱). بنابراین امکان انطباق با تأثیرات اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی کمک می‌کند تا محیط با نیازهای متفاوت و متغیر افراد در طی زمان به گونه‌ای تغییر کند که پاسخ‌گوی تمام نیازهای آنان باشد. این انعطاف‌پذیری تأثیر بسزایی در پایداری محیط می‌گذارد (زندیه و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۹۶). انعطاف‌پذیری، خصوصاً برای مقاصد گردشگری، رویکردی برای واکنش آسان‌تر به آشفتگی‌های محیط ارائه می‌کند. به عبارتی شیوه‌ای مدیریتی است که می‌تواند تأمین‌کننده تدارکات گردشگری در مواجهه با مشکلات دستیابی به مزیت رقابتی باشد (Dwyer et al., 2014, p. 377). امروزه محیط فعالیت مقاصد گردشگری بسیار پیچیده و پویا شده است. ذائقه مشتریان، عملکرد و راهبرد رقابتی سایر مقاصد، وضعیت محیط‌زیست و بسیاری از عوامل دیگر به شدت در حال تغییرند و نمی‌توان ثبات مطلق را در محیط مشاهده کرد. از این‌رو مقاصد گردشگری باید آماده هرگونه تغییر و تحول در محیط پیرامون خود باشند و بتوانند خود را با تغییرات به سرعت انطباق دهند (نیکویی، ۱۳۹۳).

تنوع‌پذیری: این کیفیت لازمه پاسخ‌گویی به نیازها، عواطف و احساسات متفاوت و متعدد مردم

است. تنوع فعالیتی و فضایی از عواملی است که بر جاذبه محیط می‌افزاید و امکان حضور هرچه بیشتر افراد در آن را افزایش می‌دهد (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۳۹). در صورتی که تضاد و پیچیدگی به‌گونه‌ای استفاده شود که نظم کلی فضا حفظ شود، نه تنها باعث آشفتگی نمی‌شود بلکه از یکنواختی جلوگیری می‌کند و فضا را دلپذیرتر می‌نماید (ارباب‌زادگان و رنجبر، ۱۳۸۸، ص ۵۲). تنوع شالوده ثبات و پایداری است و هرچه سیستمی متنوع‌تر شود، پایداری و پویایی آن در طی زمان و در مکان‌های مختلف حفظ می‌شود (محمدی، ۱۳۹۳، ص ۵۴). در زمینه گردشگری، مقاصدی که تنوع فعالیت و کاربری مختلط داشته باشند گونه‌ها و شکل‌های متنوع ساختمانی دارند. چنین مقاصدی گردشگران متفاوت را در اوقات گوناگون با انگیزه‌های متنوع به خود جذب می‌کند؛ زیرا وجود انواع امکانات تفریحی، وسایل حمل‌ونقل، تنوع جاذبه‌ها و... از راهکارهای جلب گردشگر است.

تعلق پذیری: یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های ارتباط انسان با محیط حس تعلق به مکان است که از معیارهای ارزیابی محیط‌های باکیفیت است (علی‌نیا و جباریان، ۱۳۹۳، ص ۱). تعلق به مکان سطحی از حس مکان است که در آن فرد با مکان احساس یکی‌بودن و تقدیر مشترک دارد. این احساس تعلق سبب می‌شود نمادهای مکان برای فرد محترم باشد و آنچه برای مکان رخ می‌دهد برای وی مهم باشد (میرغلامی و آیشم، ۱۳۹۵، ص ۷۱). کم‌شدن حس تعلق رغبت افراد را برای سرمایه‌گذاری در منطقه محل زندگی‌شان (مثلاً بهبود خانه‌هایشان) کاهش می‌دهد و ممکن است باعث ترک منطقه شود (رستمعلی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۵۱۵). به‌عبارتی تعلق مکانی در زندگی مردم و مراقبت آن‌ها از محل زندگی‌شان تأثیری مثبت می‌گذارد (Najafi and Kamal, 2012, p. 7638). احساس تعلق به مکان و به‌دنبال آن مشارکت اجرای برنامه‌های محیطی، اجتماعی و اقتصادی از جمله گردشگری را در اجتماع محلی با توفیق چشمگیر همراه می‌سازد و کیفیت محیط زندگی را بهبود می‌بخشد (زنگنه، ۱۳۹۳، ص ۱۱۲). احساس تعلق بین گردشگران و مقصد نیز وجود دارد. نتایج پژوهش‌های متعدد نشان می‌دهد که احساس تعلق به مقاصد گردشگری در رضایت و وفاداری گردشگر تأثیر مثبت و معنی‌داری می‌گذارد (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۳۴).

زیبایی: در فرهنگ لغت آکسفورد «زیبایی» دانش مشتق‌شده از احساس تعریف شده است (Nezhadmasoum, 2015, pp. 27). ادراک زیبایی به حالت نظم نزدیک است؛ به‌طوری‌که وقتی همه‌چیز به‌عنوان بخشی از کل در یک‌پارچگی و هماهنگی است، چشم‌انداز آن به‌صورت زیبایی درک می‌شود (Crawford et al., 2015, p. 202). اسمیت (۱۹۹۶) نظم، الگو، ریتم، تعادل و ارتباط هارمونیک را اجزای ضروری زیبایی می‌داند (Nezhadmasoum, 2015, pp. 29). جان‌لانگ (۱۹۸۷) با ارجاع به اولین طبقه‌بندی زیبایی‌شناسی به زیبایی حسی، بصری و نمادین اشاره می‌کند. زیبایی حسی با لمس، بو، طعم، صدا و دیدن درگیر است که نقش مهمی در واکنش به محیط دارد؛ درحالی‌که زیبایی رسمی و نمادین تمرکز بر طراحی شهری - روستایی دارد. شکل، نسبت، مقیاس، رنگ، سلسله‌مراتب، روابط فضایی و تازگی همگی صفات زیبایی رسمی است. زیبایی نمادین به‌معنای هم‌بستگی الگوهای محیطی است که موجب لذت مردم می‌شود و از نظر نیازهای هویتی حائز اهمیت است (Nezhadmasoum, 2015, p. 30). یک جنبه

مهم از کیفیت زیبایی این است که هنگام روبه‌رو شدن با روستا چه اندازه از حس‌های متفاوت دیدن، شنیدن، بوئیدن و لمس کردن لذت می‌بریم؛ مثلاً ساختمان و فضاهای مختلف از لحاظ مقیاس یا هارمونی بصری در مجاورت یکدیگر معقول و متناسب به نظر می‌آیند (Taylor, 2009, p. 199). زیبایی ارزش محیط، شهروندان و گردشگرانی که از محیط بازدید می‌کنند را بالا می‌برد.

سلامت زیست‌محیطی: محیط‌زیست از طبیعت، جوامع انسانی و فضاهایی دست‌ساز بشر تشکیل شده است. غالباً محیط‌زیست در وسیع‌ترین مفهوم آن به کار می‌رود و شامل جنبه‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فیزیکی یا طبیعی است (Faraji rad and Aghajani, 2010, p. 39). محیط‌زیست یکی از ابعاد حساس و آسیب‌پذیر به‌ویژه در روستاهاست (کاظمی، ۱۳۹۵، ص ۱۴۳)؛ چراکه تأمین معیشت و نیاز مناطق روستایی به منابع زیست‌محیطی وابستگی بسیاری دارد. بنابراین حفاظت از محیط‌زیست و منابع آن یکی از ابعاد مهم توسعه پایدار روستایی محسوب می‌شود (شرفی و علی‌بیگی، ۱۳۹۴، ص ۱۱۶). با توجه به این‌که عمده‌ترین مشکلات زیست‌محیطی روستاها بی‌کیفیتی و آلودگی منابع آب، خاک، پوشش گیاهی، پسماند و فاضلاب است (کاظمی، ۱۳۹۵، ۱۴۳)، توسعه پایدار برای حفظ کیفیت محیط‌زیست روستایی مؤلفه‌هایی چون کاهش آلودگی‌ها، حفظ منابع طبیعی، کاربرد انرژی‌های جایگزین و طبیعی، و بازیافت زباله را دنبال می‌کند.

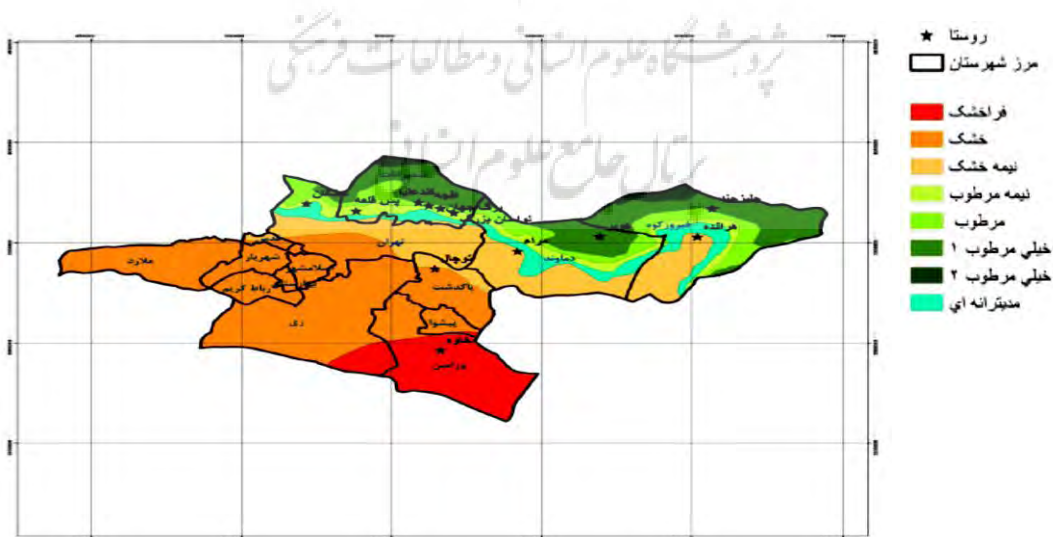
هویت و تناسبات بصری: با عنایت به این تعریف که «منظر نه تنها عنصری عینی، بلکه عنصری ذهنی و فرهنگی با دخالت تاریخ، اعتقادات دینی، اقلیم، سنت و امثال آن است»، که منظر ایرانی را از نمونه چینی و ایتالیایی آن متمایز می‌کند (منصوری، ۱۳۸۳، ص ۷۲)، هویت منظر معنا می‌یابد. مفهوم هویت اتصال تاریخی به گذشته را دربر دارد و ادراک انسان از شهر یا روستا از طریق کالبد و اساساً محیط مادی صورت می‌گیرد (آتشین‌بار، ۱۳۸۸، ص ۵۱). هویت و ساختار از اجزای معنی‌اند که لینچ در «تئوری شکل خوب شهر» به‌عنوان یکی از معیارهای سنجش شکل خوب شهر مطرح می‌کند. هویت به‌منزله مفهومی جامع به افراد کمک می‌کند تا مکان را به یاد آورند و آن را از مکان‌های دیگر بازشناسند (Pazhuhan, 2015, p. 88). هویت تعامل پیچیده‌ای از عناصر طبیعی، اجتماعی و کالبدی است که عاملی برای توسعه و ارتقای معیارهای کیفیت محیطی در نظر گرفته می‌شود (Torabi and Sima, 2013, p. 48). بافت کالبدی و ساختار فضایی از مهم‌ترین ابعاد هویت روستایی است، زیرا شکل‌گیری بافت فیزیکی تحت‌تأثیر افکار، ایده‌ها، باورها، فعالیت‌ها و فرهنگ جامعه محلی قرار دارد. درواقع، بافت فیزیکی امکان تشخیص بصری هویت روستایی را فراهم می‌آورد (Phazhuhan, 2015, p. 86). درحالی‌که امروزه، به‌علت بی‌ارتباطی بین غالب ساختمان‌های روستایی با زمینه‌های محیطی، بحران هویت و ناهماهنگی‌های بصری در روستاهای هدف گردشگری مشاهده می‌شود. ساخت‌وسازهای بی‌تناسب با بستر موجود، کاربرد الحاقات ناهماهنگ با سیمای بصری در نماها و نبود الگویی پیوسته از نمونه‌های این ناهماهنگی‌ها است که در خلاف جهت عملکرد و هویت روستایی، که به جذب گردشگر می‌انجامد، عمل می‌کنند.

امنیت: امنیت به‌معنای فراغت از هرگونه تهدید، تعرض به حقوق و آزادی‌های مشروع و قانونی شهروندان است. امروزه امنیت یکی از نیازهای اساسی انسان به‌شمار می‌رود و در بیان معیارهای کیفیت

مطلوب محیط همواره به‌عنوان یکی از شاخص‌های مهم مدنظر قرار گرفته است (رفیعیان، ۱۳۹۱: ۵۱). در سلسله‌مراتب نیازهای انسانی که مازلو مطرح کرده نیز به کیفیت‌هایی اشاره شده که نیازهای امنیتی افراد را تأمین می‌کنند. در تأمین این نیاز نباید از نقش و تأثیر عوامل محیطی غافل شد. از آنجاکه برخی مناطق بیشتر در معرض خطر ناشی از بروز جرم‌اند، بنابراین لزوم توجه به ارتباط بین آسیب‌پذیری افراد و طراحی محیط آشکار می‌شود (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۳۴). در این زمینه خصوصیات فیزیکی برخی فضاها به گونه‌ای است که امنیت افراد را تهدید می‌کند، مانند نبود نور کافی در معابر، مخروبه‌هایی که محل تجمع معتادان یا اراذل است یا فضاهایی که امکان دیدن و دیده‌شدن در آن‌ها کمتر است (قرایی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۱۹). امنیت و گردشگری نیز در تعاملی دوجانبه تأثیر افزایشی و کاهش‌ی بر یکدیگر دارند؛ به این معنا که افزایش یا کاهش امنیت باعث رونق یا رکود گردشگری خواهد شد. بنابراین توسعهٔ صنعت گردشگری منوط به توجه ویژه به مقولهٔ امنیت است (رضادوست و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۳۷).

منطقهٔ مورد مطالعه

استان تهران به‌لحاظ داشتن مناطق گوناگون کوهستانی، دشتی و بیابانی جایگاهی ویژه در گردشگری روستایی دارد. روستاهای هدف گردشگری در استان تهران در شهرستان‌هایی از قبیل پاکدشت، ورامین، پیشوا، ری، دماوند، فیروزکوه، تهران و شمیرانات واقع شده‌اند. این پراکندگی نشان از تفاوت آب‌وهوایی روستاهای هدف گردشگری استان تهران دارد. اصولاً توسعهٔ گردشگری در مناطق روستایی برپایهٔ ظرفیت‌های طبیعی و اکولوژیکی آن منطقه است. به‌عبارتی ساختارهای طبیعی پایه و مبنای شکل‌گیری گردشگری روستایی است. بنابراین در این بخش، با بهره‌گیری از پهنه‌بندی آب‌وهوایی (شکل ۱) و با در نظر گرفتن معیارهایی از قبیل جمعیت ثابت و جاذبهٔ گردشگری، از هر پهنهٔ اقلیمی دوازده روستا مطابق با جدول ۲ برای نمونه انتخاب شده‌اند.

شکل ۱: پهنه‌بندی اقلیمی استان تهران و روستاهای مورد مطالعه

جدول ۲: روستاهای نمونه

شهرستان	روستای هدف	جمعیت (نفر)	اقلیم	جاذبه‌های گردشگری
تهران	سنگان	۳۷۷	مرطوب	آبشار سنگان؛ رودخانه فصلی سنگان
پاکدشت	توچال	۱۶۱۳	خشک	منطقه حفاظت شده جاجرو؛ قنات؛ باغات انار؛ تپه تاریخی یورد بلاغ؛ آسیاب آبی؛ یخچال قدیمی
فیروزکوه	هرانده	۴۱۵	نیمه خشک	رودخانه نمرود؛ دشت بورنیک؛ غار بورنیک؛ پل نمرود؛ برج دیده بانی؛ تپه باستانی شیردره
فیروزکوه	جلیز جند	۵۷۴	نیمه خشک	تنگه واشی؛ آبشار ساواشی؛ آبشار سا، حوض شاه؛ کتیبه قاجار؛ تپه باستانی و قبر پیرزا؛ برج دیده بانی
دماوند	هویر	۳۰۳	مرطوب	دریاچه هویر؛ غار جول دره؛ کوه قره داغ؛ چشمه های آب معدنی (کور چشمه، جواهر چشمه، سپید کمر، چشمه پیس و انارچال)؛ آبشار عوش کمر؛ برج انگمار
دماوند	مراء	۱۰۸۱	نیمه خشک	رودخانه تاررود؛ حمام تاریخی؛ امامزاده دوبراداران (ثبت آثار ملی)؛ قلعه مروان
ورامین	خاوه	۱۰۱۲	خشک	جاده درختی؛ قلعه باستانی؛ آب انبار؛ حمام و حسینیه تاریخی؛ بقعه سلطان محمود؛ بقعه امامزاده علی
شمیرانات	پس قلعه	۱۴۷	نیمه مرطوب	رودخانه دربند؛ دره اوسون؛ آبشار دوقلو
شمیرانات	لواسان بزرگ	۹۳۷	نیمه مرطوب	چشمه عین الحیات؛ چنار ۱۵۰۰ ساله؛ سد لتیان؛ مسجد جامع امام حسن عسگری (ع)؛ امامزاده موسی؛ تپه باستانی سرقلعه
شمیرانات	افجه	۱۲۵۷	نیمه مرطوب	دشت هوید؛ دشت سواستان؛ قلعه ساکا؛ آبشار پسچویک؛ آبشار موآب؛ باغات گیلان؛ حمام تاریخی و قلعه سربند
شمیرانات	برگ جهان	۶۲۹	نیمه مرطوب	رودخانه و آبشار برگ جهان؛ غار خمیره؛ تپه تنگل خانه؛ قلعه دختر
شمیرانات	کند	۱۱۱۹	نیمه مرطوب	آبشار ناران؛ آبشار کفتارلو؛ باغات گیلان؛ تپه های تاریخی (گوشواره، جوهک، شیرتاسه، ساکا و قلعه پیرزن)

منبع: یافته‌های پژوهش

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی و با هدف شناسایی و ارزیابی شاخص‌های کیفیت محیط روستاهای هدف گردشگری انجام شده است. در روش توصیفی، نخست با مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی ادبیات نظری شاخص‌های اصلی ارزیابی کیفیت محیطی در روستاهای هدف گردشگری به صورت عام شناسایی شدند که عبارت‌اند از دسترسی، سرزندگی، نفوذپذیری، خوانایی، زیبایی،

انعطاف‌پذیری، سلامتی، تعلق‌پذیری، تنوع، امنیت، هویت و تناسبات بصری. سپس، براساس مصادیق تخصصی حوزه گردشگری در دوازده روستای مورد مطالعه، با ترکیبی از دو روش ذهنی (تکمیل پرسش‌نامه در نزد ۱۸۰ نفر گردشگر و ۲۶۲ نفر مردم روستایی) و عینی (مشاهدات میدانی)، این شاخص‌ها مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفتند. برای عملیاتی‌کردن هریک از شاخص‌ها مطابق با گویه‌های جدول ۳ اقدام شده است.

جدول ۳: تعریف عملیاتی شاخص‌های کیفیت محیط روستاهای هدف گردشگری

شاخص	گویه	شاخص	گویه
زیبایی	سبزی‌نگی یا سرانه فضای سبز زیبایی و نمای ساختمان‌ها (تزئینات بنا و رنگ) نورپردازی‌ها چشم‌اندازهای طبیعی فقدان آلودگی بصری (نماهای بدمنظر) سمبولیسم (کاربرد سمبل‌های زیبایی) به‌سازی محیط (آسفالت یا سنگ‌فرش)	تنوع‌پذیری	تنوع کاربری و فعالیت‌ها (تنوع خدمات گردشگری مانند خوراک، صنایع‌دستی) تنوع مسکن و معماری (تنوع اقامت‌گاه‌های گردشگری) تنوع فضاهای تفریحی و فراغتی تنوع جاذبه‌های گردشگری
سرزندگی	جامعه‌پذیری (تعامل و مشارکت در فعالیت‌های گردشگری) فضاهای سرگرمی و فراغتی و ملاقات افراد کاربردهای روزانه و شبانه فعال (فروش سوغات و صنایع‌دستی) رفاه (اقامتگاه، اشتغال و درآمد گردشگری) حضور گردشگران رویدادهای فرهنگی (برگزاری جشن‌ها و آیین‌های گوناگون) سرمایه‌گذاری درزمینه گردشگری	هویت و تناسبات بصری	ارتباط با گذشته (حفظ آثار تاریخی) کیفیت معماری ارتباط و انتقال عوامل باارزش فرهنگی رابطه بین بافت قدیم و جدید الگوهای ساخت‌وساز بومی سازگاری و تناسب کاربری‌های زمین (ازبین‌رفتن اراضی توسط خانه‌های دوم گردشگری) کاربری مناسب و مقتضی سایت‌ها (عدم مجاورت گورستان با سایت‌های گردشگری) مصالح هم‌ساز با طبیعت
دسترسی	دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها دسترسی به فضاها (مرکز شهرستان، جاذبه‌های گردشگری و...) دسترسی به شبکه حمل‌ونقل عمومی سهولت جابه‌جایی (دسترسی به راه‌های ارتباطی)	نفوذپذیری	عرض پیاده‌روها و پهنای خیابان نبود موانع تردد (میزان مسیرهای بن‌بست و غیرسواره و پرپیچ) بار ترافیکی سهولت ارتباط با نقاط مختلف (فقدان اراضی نظامی ممنوع)

علائم راهنمای مسیر (راهها و جاذبه‌های گردشگری) وجود نشانه‌ها و گره‌ها (عناصر نمادین برای خوانایی بهتر برای گردشگران) سهولت شناسایی فضا (نام‌گذاری مسیرهای روستا)	خوانایی	استفاده‌های گوناگون از فضا دسترسی معلولان و سالمندان به نقاط مختلف انعطاف‌پذیری در مصارف و فعالیت‌ها (ظرفیت تحمل) امکان تغییرات در فضا با توجه به نیازهای افراد (رقابت با سایر مقاصد گردشگری)	انعطاف‌پذیری
نبود بوهای نامطبوع (زباله و فضولات) آلودگی صوتی حفاظت از محیط (استفاده از سوخت‌های پاک) آلودگی هوا و آب سیستم جمع‌آوری زباله و آب‌های سطحی پاکیزگی محیط	سلامتی	نبود دزدی و جنایت راحتی تردد برای عابرین بدون ترس از مزاحمت روشنایی خیابان دسترسی به پلیس امنیت مالی و جانی برای مردم و گردشگران استفاده از فضا در ساعات شبانه‌روز نبود فضاهای متروک و نیمه‌کاره رهاشده نبود رفتارهای غیراخلاقی ایمنی (آتش‌سوزی جنگل و مرتع توسط گردشگر)	امنیت
نقش‌پذیری یا حس مکان مهاجرت علاقه به محیط (حس یک‌پارچگی و وجود مشترکات)	تعلق‌پذیری		

در مرحلهٔ تحلیلی، نخست اوزان شاخص‌ها تعیین شده است. بدین‌منظور از روش تعیین اهمیت معیارها از طریق هم‌بستگی بین معیاری^۱ اقدام شده است. بی‌تردید یکی از روش‌های کارآمد برای پرهیز از برداشت‌های ذهنی در تعیین اوزان معیارها روش اهمیت معیارها از طریق هم‌بستگی بین معیاری است که به اختصار CRITIC نامیده می‌شود. این روش را دیاکولاکی و همکاران در سال ۱۹۹۵ پیشنهاد دادند و روشی کاملاً عینی برای تعیین اوزان معیارها است. مراحل مختلف به شرح زیر تشکیل می‌شود.

در مرحلهٔ نخست، ماتریس تصمیم با ترکیبی از معیارها و گزینه‌ها تشکیل می‌شود.

در مرحلهٔ دوم، ماتریس تصمیم اولیه از طریق تابع زیر استاندارد می‌شود:

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}}$$

در فرایند تعیین وزن معیارها هم انحراف معیار و هم ضریب هم‌بستگی بین معیارها باید محاسبه

1- CRITIC Importance Through Inter Criteria Correlation (CRITIC) Method

شوند. بنابراین مرحله بعدی تعیین انحراف معیار و ضریب همبستگی بین معیارهای ارزیابی است. برای اساس وزن زامین معیار w_j از طریق تابع زیر به دست می‌آید:

$$w_j = \frac{C_j}{\sum_{i=1}^m C_j}$$

در این تابع C_j کمیتی است که از طریق تابع زیر برآورد می‌شود:

$$C_j = \sigma_j \sum_{i=1}^m (1 - r_{ij})$$

که در آن σ_j انحراف معیار زامین معیار و r_{ij} نیز ضریب همبستگی بین زامین و آامین معیار است (پورطاهری، ۱۳۹۷، ص ۴۵). در گام بعدی، براساس داده‌های وضع موجود با استفاده از روش ارزیابی نسبت تجمعی^۱ یا ARAS، روستاهای هدف گردشگری رتبه‌بندی شده‌اند. زاوادسکاس و تورسکیس^۲ در سال ۲۰۱۰ روش ارزیابی نسبت تجمعی (ARAS) را به‌عنوان یک روش جدید تصمیم‌گیری چندمعیاره (MCDM)^۳ طراحی کردند. این روش به‌منظور رتبه‌بندی، با استفاده از یک تابع بهینگی، میزان کارایی نسبی گزینه‌ها را برحسب میزان تأثیرگذاری نسبی وزن معیارها مشخص می‌کند. درواقع می‌توان از این روش، به‌عنوان یکی از جدیدترین و مؤثرترین و درعین حال ساده‌ترین روش‌ها، در تصمیم‌گیری چندمعیاره بهره برد (پورطاهری، ۱۳۹۷، ص ۱۰۲).

یافته‌های پژوهش

همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، به‌منظور ارزیابی شاخص‌های سنجش کیفیت محیطی روستاهای هدف گردشگری، ابتدا شاخص‌های مربوط با تحلیل مستندات شناسایی شده‌اند. بدین‌منظور، براساس مطالعات نظری، متغیرها در قالب یازده شاخص کیفیت محیطی تعریف شده و سپس گویه‌های مرتبط با گردشگری روستایی برای هریک از شاخص‌ها به‌دست آمده است. سپس با ترکیب گویه‌ها در هر شاخص ماتریس ارزیابی براساس میانگین طیف پنج‌گزینه‌ای برای دوازده روستا مطابق جدول ۴ محاسبه و برآورد شده است. در جدول ۴، اعداد از نوع سود است و مقادیر بیشتر مبین شرایط مطلوب‌تر کیفیت محیطی در روستاهای مورد مطالعه است.

در ادامه، با روش اهمیت معیارها از طریق همبستگی بین معیاری، اوزان اهمیت هریک از شاخص‌های کیفیت محیطی در روستاهای هدف گردشگری تعیین شده است. همان‌طور که داده‌های جدول ۵ نشان می‌دهد، تعلق‌پذیری، سرزندگی، هویت و تناسبات بصری نسبت به سایر شاخص‌ها بیشترین اهمیت را دارند.

1- Additive Ratio Assessment (ARAS)

2- Zavadskas and Turskis

3- Multiple Criteria Decision Making

جدول ۴: ماتریس وضع موجود روستاهای هدف گردشگری استان تهران

هویت	امنیت	تعلق پذیری	تنوع پذیری	سلامتی	انعطاف پذیری	خوانایی	زیبایی	نفوذ پذیری	سرزندگی	دسترسی	
۳	۴,۵	۴	۲	۳,۸۳	۳	۳,۵	۴,۶۷	۳,۵	۲,۱	۳,۷	افجه
۱,۷۵	۳	۳	۳	۴	۲	۳	۴,۳۳	۲,۶۶	۱,۹	۳,۱	برگجهان
۱,۷۵	۳,۵	۴	۲	۳,۵	۲	۲,۵	۳	۳	۱,۲	۲,۷	کند
۲,۲۵	۳	۳,۵	۲	۳,۶۷	۲,۶۷	۳	۴,۳۳	۳,۸۳	۱,۹	۳,۱	لواسان
۴	۴,۵	۱,۵	۲	۳	۱,۳۳	۲,۵	۳	۲,۱۶	۲,۵	۱,۷	پس قلعه
۳	۳,۵	۲	۱,۶۷	۲,۸۳	۱,۶۷	۳	۳,۶۷	۲,۳۳	۱,۱	۲,۸	سنگان
۴,۷۵	۳	۳	۱,۶۷	۴,۱۷	۳,۳۳	۳	۳,۳۳	۴,۱۶	۱,۴	۳	خاوه
۳	۲,۵	۴	۱,۶۷	۳,۳۳	۳,۳۳	۲,۵	۲	۳,۸۳	۱,۴	۲,۷	توچال
۴	۴,۵	۳,۵	۲,۶۷	۴,۳۳	۳	۳	۳,۶۷	۴,۶۶	۱,۷	۳	هرانده
۳,۷۵	۴	۴,۵	۳	۴,۳۳	۲,۳۳	۳,۵	۳,۳۳	۳,۵	۲,۶	۳,۵	جلیز جند
۴,۲۵	۱,۵	۲,۵	۲	۳	۲	۱,۵	۲	۲,۶۶	۱,۵	۱,۹	هویر
۱,۷۵	۴	۲	۱,۶۷	۴,۱۷	۲,۶۷	۴	۳,۶۷	۳,۸۳	۱,۴	۳	مراء

جدول ۵: وزن نهایی شاخص های کیفیت محیط روستاهای هدف با روش Critic

وزن	شاخص
۰/۰۲۷۷۵۳	دسترسی
۰/۱۱۹۰۰۳	سرزندگی
۰/۰۳۷۸۴۴	نفوذ پذیری
۰/۰۹۷۲۴۵	زیبایی
۰/۱۰۶۰۸۴	خوانایی
۰/۰۹۴۲۸۹	انعطاف پذیری
۰/۱۰۸۰۶۵	سلامتی
۰/۰۷۹۱۲۳	تنوع پذیری
۰/۱۱۴۸۲	تعلق پذیری
۰/۱۰۶۶۰۱	امنیت
۰/۱۰۹۱۷۳	هویت و تناسبات بصری
۱	جمع کل

در این پژوهش روش رتبه بندی ARAS براساس وزن های حاصل از روش CRITIC عمل می کند. به منظور انجام این روش نیز، ابتدا ماتریس وضع موجود شکل گرفته و، با توجه به طی مراحل مختلف روش ARAS ارزش های محاسبه شده S_i در بازه $\{0 \text{ و } 1\}$ و ترتیب آن به صورت صعودی، روستاهای

مورد مطالعه از لحاظ کیفیت محیط رتبه‌بندی شده است (جدول ۶). بنابر نتایج جدول ۶، روستای جلیزجند رتبه نخست کیفیت محیط را در بین روستاهای نمونه به دست آورده است.

جدول ۶: رتبه‌بندی روستاهای هدف براساس بیشترین مقدار بهینگی

رتبه‌بندی	K	S	مؤلفه‌ها
۲	۰/۶۵۳۴	۰/۰۸۵۲	افجه
۶	۰/۵۵۱۹	۰/۰۷۱۹	برگ جهان
۱۰	۰/۴۹۶۴	۰/۰۶۴۷	کند
۵	۰/۵۶۸۲	۰/۰۷۴۱	لواسان بزرگ
۸	۰/۵۱۹۵	۰/۰۶۷۷	پس قلعه
۱۱	۰/۴۶۸۶	۰/۰۶۱۱	سنگان
۴	۰/۵۹۰۸	۰/۰۷۷۰	خاوه
۹	۰/۵۱۸۳	۰/۰۶۷۶	توچال
۱۲	۰/۴۳۸۸	۰/۰۵۷۲	هویر
۷	۰/۵۳۸۰	۰/۰۷۰۱	مرا
۱	۰/۶۷۹۱	۰/۰۸۸۵	جلیزجند
۳	۰/۶۴۷۸	۰/۰۸۴۴	هرانده

نتیجه‌گیری

تاکنون مطالعاتی که در زمینه شناسایی و ارزیابی شاخص‌های کیفیت محیط صورت گرفته بیشتر در حوزه شهری بوده و در حوزه گردشگری روستایی کمتر پژوهشی انجام شده است. این در حالی است که تمرکز بر کیفیت‌های محیطی کارایی و سرزندگی فضاهای روستایی، استمرار حیات روستایی، جلوگیری از روستاگریزی و به دنبال آن اشتیاق به حضور و بازدید از جاذبه‌های زندگی بی‌بدیل روستایی را به همراه دارد. در مطالعه پیش رو شاخص‌ها و معیارهای سنجش کیفیت محیط روستاهای هدف گردشگری شناسایی و سپس وضع موجود کیفیت محیطی این روستاها ارزیابی شده است. برای شناسایی صحیح شاخص‌های مدنظر از مطالعات پیشین و مبانی نظری استفاده شده و مجموعاً یازده شاخص دسترسی، سرزندگی، نفوذپذیری، زیبایی، خوانایی، انعطاف‌پذیری، سلامت زیست‌محیطی، تعلق‌پذیری، امنیت، هویت و تناسبات بصری به‌عنوان چارچوب نظری پژوهش به دست آمده است. برای هر یک از شاخص‌ها معیارهای مرتبط با گردشگری روستایی مطرح شده و در روستاهای نمونه پژوهش سنجیده شده است. از آنجاکه برای تعیین اوزان معیارها از روش CRITIC، که مبنی بر تعیین اهمیت معیارها از طریق هم‌بستگی بین معیاری است، استفاده شده، نتایج این وزن‌دهی نشان‌دهنده

ضرورت رسیدگی هرچه بیشتر به شاخصی است که وزن بالاتری دارد. بنابر نتایج این روش، شاخص سرزندگی در بین شاخص‌های یازده‌گانه وزن بیشتری دارد. همچنین با برداشت از تعریف لینچ از سرزندگی می‌توان گفت که سرزندگی گردشگری یعنی مقصد گردشگری تا چه اندازه حامی نیازهای اولیه گردشگران است و چگونه رضایت ساکنان و گردشگران را فراهم می‌کند. این درحالی است که میانگین برخورداری روستاهای مورد مطالعه از کیفیت سرزندگی بسیار پایین است که نشان از بی‌توجهی و عدم رسیدگی به نیازهای اولیه گردشگران از قبیل امکانات اقامتی، استراحتگاهی و همچنین بی‌بهره بودن ساکنان روستایی از درآمدزایی، اشتغال و مشارکت در توسعه و رونق اقتصادی گردشگری دارد. این نتیجه با نتایج تحقیق حبیبی و همکاران (۱۳۹۵) هم‌سو است که بیان می‌کند سرزندگی در ارتقای کیفیت محیط زندگی بیشتر از حد متوسط تأثیر می‌گذارد. شاخص دوم، که وزن بالایی دارد، تعلق‌پذیری مردم روستایی است. این نتیجه مؤید توجه بیشتر برای افزایش حس تعلق خاطر مردم روستاهای هدف گردشگری به محیط زندگی‌شان است؛ چراکه به گفته جوان (۱۳۹۰) تعلق خاطر عامل مهمی در شکل‌گیری پایه‌های ارتباطی استفاده‌کنندگان و محیط است و این حس به ایجاد محیط‌های باکیفیت منجر خواهد شد.

با اعمال وزن حاصل از روش همبستگی بین معیاری کریتیک در روش رتبه‌بندی ARAS، روستاهای مدنظر براساس وضع موجود کیفیت محیطی رتبه‌بندی شده‌اند. براساس محاسبات صورت گرفته، k یا میزان مطلوبیت هر گزینه بین $\{0$ تا $1\}$ است. نتایج رتبه‌بندی مشخص می‌کند که روستای جلیزجند در شهرستان فیروزکوه، با میزان مطلوبیت $0/6791$ و رتبه نخست، بالاترین سطح کیفیت محیطی و روستای هویر در شهرستان دماوند، با میزان مطلوبیت $0/4388$ و رتبه دوازدهم، کمترین سطح کیفیت محیطی را دارند.

نتایج کلی پژوهش حاکی از آن است که وزن‌دهی شاخص‌های سنجش کیفیت محیط روستاهای هدف گردشگری، بر مبنای روش کریتیک، بهترین راه‌حل برای شناسایی و ارزیابی اولویت‌های رسیدگی و ارتقای شاخص‌های کیفیت محیطی است. چراکه این روش با هم‌بستگی بین معیاری از برداشت‌های ذهنی در تعیین اوزان معیارها جلوگیری می‌کند و نتایج دقیق‌تری را از داده‌های عینی و وضع موجود ارائه می‌دهد. از این رو نتایجی که از این روش به دست می‌آید را می‌توان به منزله الگوی مطلوب کیفیت محیطی مقاصد گردشگری روستایی به کار برد.

با توجه به یافته‌های پژوهش و مبنی بر ترتیب اهمیت مؤلفه‌های سنجش کیفیت محیط پیشنهادی زیر برای روستاهای هدف گردشگری ارائه می‌شود:

۱. وزن بالای مؤلفه سرزندگی بیانگر میزان اهمیت رسیدگی و شناسایی بیشتر زیرمعیارهای سرزندگی برای روستاهای هدف گردشگری است. زیرا روستاهای هدف گردشگری استان تهران عملاً در مسیر جذب و توسعه گردشگری گامی برداشته‌اند و فاصله زیادی تا رسیدن به سطح مناسبی از سرزندگی گردشگری دارند. بنابراین برای ارتقای کیفیت محیط این روستاها بهبود معیارهای سرزندگی از قبیل خدمات اقامتی و پذیرایی، مشارکت مردم محلی در فعالیت‌های گردشگری، برگزاری رویدادهای فرهنگی و... در جهت رسیدن به توسعه پایدار گردشگری روستایی بسیار ضروری است.

۲. یکی از موضوعات مهم دیگر در اوزان شاخص‌های کیفیت محیطی اهمیت شاخص تعلق‌پذیری در بین ساکنان روستاهای هدف گردشگری است. براساس دیدگاه رستمعلی‌زاده و همکاران (۱۳۹۲)، کم‌شدن حس تعلق رغبت افراد را برای سرمایه‌گذاری در محل زندگی‌شان (مثلاً برای بهبود خانه‌هایشان) کاهش می‌دهد و ممکن است باعث ترک منطقه شود. بنابراین تعلق خاطر افراد در روستاهای هدف گردشگری عواملی از قبیل سرمایه‌گذاری یا مشارکت در فعالیت‌های گردشگری و... را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. همچنین احساس تعلق به مقاصد گردشگری در رضایت و وفاداری گردشگر تأثیر مثبت و معنی‌داری می‌گذارد. بنابراین این مسئله باید در روستاهای هدف گردشگری جدی‌تر ارزیابی شود تا اقدامات لازم در جهت ارتقای این کیفیت صورت گیرد.

۳. با توجه به اهمیت کیفیت هویت و تناسبات بصری در روستاهای هدف گردشگری، لزوم در نظر داشتن شرایط جغرافیایی و همچنین هویت روستایی در توسعه و ساخت‌وسازهای جدید بیش‌ازپیش آشکار می‌شود. این امر در برآورده‌ساختن هویت و تناسبات موردانتظار گردشگران از محیط‌های روستاهای هدف گردشگری نقش مهمی ایفا می‌کند.

منابع

- آتشین‌بار، محمد (۱۳۸۸). «تداوم هویت در منظر شهری». *فصلنامه باغ نظر*، سال ششم، شماره ۱۲، ص ۳۵-۵۶.
- ارباب‌زادگان، علیرضا و رنجبر، احسان (۱۳۸۸). «بازخوانی مفهوم تضاد در ارتقای تنوع بصری فضاهای عمومی شهری». *فصلنامه آرمانشهر*. دوره ۲، شماره ۳، ص ۴۹-۵۶.
- افتخاری، عبدالرضا و بدری، سیدعلی (۱۳۹۱). *بنیان‌های نظریه‌ای الگوی توسعه‌ای روستای نمونه*. انتشارات استانداری گیلان. چاپ اول.
- افتخاری، عبدالرضا، مهدوی، داود و پورطاهری، مهدی (۱۳۹۰). «ارزیابی پایداری گردشگری در روستاهای تاریخی - فرهنگی ایران با تأکید بر پارادایم توسعه پایدار گردشگری». *فصلنامه مطالعات گردشگری*، شماره ۱۴، ص ۱-۳۹.
- اکبریور، محمد و نجفی، اسماعیل (۱۳۸۹). «مفهوم توسعه پایدار در محیط‌های روستایی حوزه کلان‌شهرها». *فصلنامه مسکن و محیط روستا*، شماره ۱۳۰، ص ۶۴-۷۹.
- امین‌زاده، بهرام و بدر، سیامک (۱۳۹۱). «تحلیل شاخص‌های نفوذپذیری در بافت‌های شهری». *فصلنامه هویت شهر*، سال ششم، شماره ۱۲، ص ۳۹-۴۸.
- امین‌صالحی، فرزین (۱۳۸۷). «ارتقای کیفیت محیط سکونت در مجتمع‌های بلندمرتبه و ارائه راهکارهای مناسب». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- بایرام‌زاده، حمید (۱۳۹۲). *مسکن پایداری و الگوهای انعطاف‌پذیری در مجتمع‌های مسکونی*. اولین کنفرانس معماری و فضاهای شهری پایدار، مشهد: گروه پژوهش‌های کاربردی پرمان
- براتی، ناصر و کاکوند، الهام (۱۳۹۲). «ارزیابی تطبیقی کیفیت محیط سکونت شهری با تأکید بر تصویر ذهنی شهروندان». *فصلنامه هنرهای زیبا*، شماره ۳، ص ۲۵-۳۲.
- بنتلی، ای‌ین (۱۳۸۲). *محیط‌های پاسخ‌دهنده*. ترجمه مصطفی بهزادفر. تهران: نشر دانشگاه علم و صنعت ایران.
- پورطاهری، مهدی (۱۳۹۷). *کاربرد روش‌های تصمیم‌گیری چندشاخصه در جغرافیا*. تهران: انتشارات سمت.
- پورطاهری، مهدی، سجاسی، حمداله و صادقلو، طاهره (۱۳۸۹). «سنجش و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستایی». *فصلنامه پژوهش‌های روستایی*، دوره ۱، شماره ۱، ص ۱-۳۱.
- تاجدینی، مهشید و میرسعید قاضی، سیدمهدی (۱۳۹۲). «بررسی شبکه دسترسی در بافت‌های فرسوده شهری». *فصلنامه مطالعات مدیریت ترافیک*، دوره ۸، شماره ۲۹، ص ۳۹-۶۴.
- تقوایی، علی‌اکبر، معروفی، سکینه و پهلوان، سمیه (۱۳۹۲). «ارزیابی تأثیر کیفیت محیط شهری بر روابط اجتماعی شهروندان». *فصلنامه نقش جهان*، دوره ۳، شماره ۱، ص ۴۳-۵۴.
- جمعه‌پور، محمود (۱۳۹۲). *مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی: دیدگاه‌ها و روش‌ها* تهران: انتشارات سمت.
- جوان فروزنده، علی، مطلبی، قاسم (۱۳۹۰). «مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل‌دهنده آن». *فصلنامه هویت شهر*، شماره ۸، ص ۲۷-۳۷.
- حاجی‌نژاد، علی، رفیعیان، مجتبی و زمانی، حسین (۱۳۸۹). «بررسی متغیرهای فردی مؤثر بر رضایت‌مندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی». *فصلنامه جغرافیا و توسعه*، دوره ۸، شماره ۱۷، ص ۶۳-۸۲.
- حبیبی، کیومرث، نسترن، مهین و محمدی، مهرداد (۱۳۹۵). «سنجش و ارزیابی سرزندگی فضاهای عمومی

- شهری و نقش آن در ارتقای کیفیت زندگی جوانان». *فصل‌نامه جغرافیا و آمایش شهری*، شماره ۱۹، ص ۱۶۱-۱۸۰.
- رستمعلی‌زاده، ولی‌الله، قاسمی، علی و رستمی، نیر (۱۳۹۲). «عوامل مؤثر بر ماندگاری جوانان روستایی». *فصل‌نامه پژوهش‌های روستایی*، دوره ۴، شماره ۳، ص ۵۰۵-۵۳۴.
- رضادوست، صادق، بابایی، خدیجه و نجفی، علیرضا (۱۳۹۲). «نقش پلیس در امنیت گردشگری در ایران». *فصل‌نامه اطلاعات و امنیت انتظامی*، دوره ۴، شماره ۶، ص ۲۹-۵۴.
- رفیعیان، مجتبی، تقوایی، علی‌اکبر، خادمی، مسعود و علی‌پور، روجا (۱۳۹۱). «بررسی تطبیقی رویکردهای سنجش کیفیت در طراحی فضاهای عمومی شهری». *نشریه انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران*، دوره ۳، شماره ۴، ص ۳۵-۴۳.
- رفیعیان، مجتبی، مولودی، جمشید و پورطاهری، مهدی (۱۳۹۰). «سنجش کیفیت محیط شهری در شهرهای جدید». *فصل‌نامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، دوره ۱۵، شماره ۳، ص ۱۹-۳۸.
- رفیعیان، مجتبی، امین صالحی، فرزین و تقوایی، علی‌اکبر (۱۳۸۹). «سنجش کیفیت محیط سکونت در شهرک اکباتان تهران». *فصل‌نامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، دوره ۱۴، شماره ۴، ص ۶۳-۸۶.
- رفیعیان، محسن، مویدی، محمد، سلمانی، حسن و توانگر لیل (۱۳۹۱). "ارزیابی احساس امنیت شهروندان با رویکرد منظر شهری". *فصل‌نامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، دوره ۲، شماره ۸، ص ۶۴-۵۱
- زندیه، مهدی، اقبالی، سیدرحمان و حصار، پدram (۱۳۹۰). «روش‌های طراحی مسکن انعطاف‌پذیر». *مجله نقش جهان*، دوره ۱، شماره ۱، ص ۹۵-۱۰۶.
- زنگنه، یعقوب (۱۳۹۳). تاثیر تعلق مکانی و سرمایه اجتماعی بر بهسازی مشارکتی محلات قدیمی، نمونه موردی محله سرده سبزوار. *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، سال پنجم، شماره ۱۹، ص ۱۱۱-۱۲۸.
- سجاسی، حمدالله و صادق‌قلو، طاهره (۱۳۹۵). «تحلیل و تبیین نقش کیفیت محیطی در جذب گردشگر به مقاصد گردشگری روستایی؛ مطالعه موردی: روستاهای گردشگری دهستان لوسان کوچک». *فصل‌نامه تحقیقات جغرافیایی*، شماره ۲، ص ۳۲-۴۹.
- سجاسی، حمدالله، صادق‌قلو، طاهره و مهدوی، داود (۱۳۹۴). «تبیین نقش کیفیت محیطی مقصدهای گردشگری روستایی در تقویت تصویر ذهنی گردشگران». *فصل‌نامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، دوره ۱۹، شماره ۲، ص ۶۱-۸۸.
- سلیمانی، علیرضا، آفتاب، احمد و پاکروان، افسانه (۱۳۹۴). «سنجش تأثیر کیفیت طراحی در امنیت فضای شهری». *فصل‌نامه جغرافیایی سرزمین*، سال دوازدهم، شماره ۴۷، ص ۳۳-۴۷.
- شرفی، لیدا و علی‌بیگی، امیرحسین (۱۳۹۴). «الگوی سنجش پایداری محیط‌زیست روستایی». *فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، سال چهارم، شماره ۲، ص ۱۱۵-۱۳۲.
- طلغیانی، سمیه و شبانی، امیرحسین (۱۳۹۴). "بازنگری انعطاف‌پذیری حیات‌های ایرانی در طراحی مجموعه‌های بلندمرتبه مسکونی". پنجمین کنفرانس بین‌المللی توسعه پایدار و عمران شهری، اصفهان، مؤسسه آموزش عالی دانش‌پژوهان.
- علی‌نیا، فاطمه، جباریان، فاطمه (۱۳۹۳). "بررسی حس تعلق به مکان در خیابان چهارباغ اصفهان با رویکرد پدیدارشناسی". ششمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، مشهد.
- عینی‌فر، علیرضا (۱۳۸۲). «الگویی برای تحلیل انعطاف‌پذیری در مسکن سنتی ایران». *نشریه هنرهای زیبا*,

شماره ۱۳، ص ۶۴-۷۷.

قدمی، مصطفی، غلامیان آقامحلی، طاهره و محمدی، سیده سحر (۱۳۹۰). "بررسی عوامل موثر بر کیفیت دسترسی ها نمونه مورد مطالعه: شهر بابلسر". همایش ملی آرمان شهر ایرانی، مازندران، دانشگاه آزاد اسلامی نور.

قدیری معصوم، مجتبی، مطیعی، سیدحسن و مهرپویا، حسن (۱۳۹۲). «تبیین اثرات کالبدی گردشگری بر نواحی روستایی». *مجله برنامه ریزی و توسعه گردشگری*، سال دوم، شماره ۵، ص ۳۳-۴۹.

قزایی، فریبا، راد جهانبانی، نفیسه و رشیدپور، نازیلا (۱۳۸۹). «بررسی و سنجش حس امنیت در مناطق مختلف شهری». *نشریه آرمان شهر*، دوره ۳، شماره ۴، ص ۱۷-۳۲.

قریب، فریدون (۱۳۸۷). *شبکه ارتباطی در طراحی شهری*. انتشارات دانشگاه تهران

کارمونا، متئو (۱۳۹۰). *ارزش طراحی شهری*. ترجمه رضا بصیری مؤدهی و حمیده فرهنگیان. تهران: انتشارات طحان.

کاظمی، نسرين (۱۳۹۵). «گروه‌های متفاوت روستایی و حفاظت از محیط زیست». *فصلنامه مسکن و محیط روستا*، دوره ۳۵، شماره ۱۵۵، ص ۱۴۳-۱۵۷.

کاظمی، علی، غفاری، محمد، امیررضا، منفرد و تسلیمی، امین (۱۳۹۴). «بررسی تأثیر احساس تعلق به مقاصد گردشگری بر رضایت و وفاداری گردشگر». *فصلنامه برنامه ریزی توسعه گردشگری*، شماره ۱۲، ص ۳۴-۵۱.

گلکار، کورش (۱۳۷۹). «مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری». *نشریه صفا*، شماره ۳۲، ص ۳۸-۶۵.

لینچ، کوین (۱۳۷۶). *تئوری شکل شهر*. ترجمه سیدحسین بحرینی. انتشارات دانشگاه تهران

لینچ، کوین (۱۳۷۴). *سیمای شهر*. ترجمه منوچهر مزینی. انتشارات دانشگاه تهران.

محسنی، منوچهر (۱۳۸۲). *جامعه‌شناسی پزشکی*. تهران: انتشارات طهوری.

محمدی ده‌چشمه، مصطفی (۱۳۹۳). «سنجش نفوذپذیری بافت شهری کرج در برابر مخاطرات». *مجله برنامه ریزی و آمایش فضا*، دوره ۱۸، شماره ۳، ص ۵۳-۷۷.

مشیری، سیدرحیم، مهدوی، مسعود و جلالی، زهرا (۱۳۹۰). «ارزیابی کیفی ظرفیت‌های گردشگری در توسعه روستایی». *فصلنامه جغرافیایی سرزمین*، سال هشتم، شماره ۳۲، ص ۱-۲۴.

منصوری، امیر (۱۳۸۳). «درآمدی بر شناخت معماری منظر». *فصلنامه باغ نظر*، دوره ۱، شماره ۲، ص ۶۹-۷۸.

میرغلامی، مرتضی و آیشم، معصومه (۱۳۹۵). «مدل مفهومی ارزیابی حس مکان براساس مؤلفه‌های کالبدی، ادراکی، عملکردی و اجتماعی». *فصلنامه مطالعات شهری*، دوره ۵، شماره ۱۹، ص ۶۹-۷۹.

نیکویی، مهدی (۱۳۹۳). «مقاصد منعطف یا مقاصد قدرتمند؟». *روزنامه دنیای اقتصاد*، شماره روزنامه ۳۲۶۰.

<http://donya-e-eqtasad.com>

Bhat, Ch, Handy.S, Kockelman. K, Mahmassani.H, Chen.Q, Srour.I, Weston.L (2001). Assessment of Accessibility Measures. research project. By The University of Texas At Austin.

Bonaiuto, M., Fornara, F. and Bonnes, M. (2003). Indexes of perceived residential environment quality and neighbourhood attachment in urban environments. *Landscape and Urban Planning*, Vol. 65, pp. 41-52.

- Chin, C., Chiun Lo, M., Songan, P. and Nair, V. (2014). Rural tourism destination competitiveness, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, Vol. 144, pp. 35-44.
- Crawford, P., Lee, E. and Beatty, M. (2015). Aesthetic Perception of Urban Streetscapes and the Impact of Form-Based Codes and Traditional Zoning Codes on Commercial Signage. *Current Urban Studies*, Vol. 3, pp. 199-215.
- Dempsey, N. (2008). Quality of the Built Environment in Urban Neighbourhoods. *Planning, Practice & Research*, Vol. 23, No. 2, pp. 249-264.
- Dwyer, L., Edwards, D. and Mihalic, T. (2014). Tourism Firms' Strategic Flexibility. *International Journal of Tourism Research*, Vol. 14, pp. 377-387.
- Evans, G. (2009). Accessibility, Urban Design and the Whole Journey Environment, *Built Environment*, Vol. 35, No. 3, pp. 366-385.
- Faraji rad, A. and Aghajani, S. (2010). The Relationship between Tourism and Environment. *Iranian Journal of Tourism & Hospitality, Islamic*, Vol. 1, No. 1, pp. 37-48.
- Gutierrez, j. (2001). Location, economic potential and daily accessibility: an analysis of the accessibility impact of the high-speed line Madrid-Barcelona-French border. *Journal of Transport Geography*, Vol. 9, pp. 229-242.
- Huang, C. (2012). The Impact of Local Environmental Quality on International Tourism Demand. Theses of Economics, Department of Economics University of San Francisco.
- Ingram, R. and Benford, S. (1996). The Application of Legibility Techniques to Enhance Information Visualisations. *The Computer Journal*, Vol. 39, No. 10, pp. 819-836.
- Johnson, D. (1997). "Meanings of Environmental Terms". *Journal of Environmental Quality*, Vol. 26, No. 3, pp. 581-589.
- Kordjazi, M. (2014). A Study on Criteria of Vitality and How They Affect Urban Spaces. *International Journal of Basic Sciences & Applied Research*, Vol. 3, pp. 98-103.
- Koseoglu, E. and Erinsel Onder, D. (2011). Subjective and objective dimensions of spatial legibility. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 30, pp. 1191-1195.
- Lau, J. and Chiu, C. (2004). Accessibility of workers in a compact city. *Habitat International*, Vol. 28, pp. 89-102.
- Levine, J. and Garb, Y. (2002). Congestion pricing's conditional promise: promotion of accessibility or mobility? *Journal of Transport Policy*, Vol. 9, pp. 179-188.
- Lipton, S. (2001). The value of urban design. A research project. Commission for Architecture and the Built Environment & Commission for Architecture and the Built Environment, London.
- Mahdzar, Sh. (2014). Hossein, Legibility as a Result of Geometry Space: Analyzing and Comparing Hypothetical Model and Existing Space by Space Syntax. *Life Science Journal*, Vol. 11, No. 8, pp. 309-317.
- Mihalic, T. (2000). Environmental management of a tourist destination A factor of tourism competitiveness. *Tourism Management*, Vol. 21, pp. 65-78.
- Morris, J. M. (1979). Accessibility indicators for transport planning, *Transportation Research Part A: General*, Vol. 13, pp. 91-109.
- Najafi, M. and Kamal, M. (2012). The concept of place attachment in environmental psychology. *Journal of Sustainable Architecture*, vol. 45, pp. 7637-7641.
- Nezhadmasoum, S. (2015). Analyzing the Aesthetic Quality of Street Through User Preference: A Case Study of Mehmet Akif Street, Nicosia, Cyprus. Thesis of Urban design, Eastern Mediterranean University, Cyprus.
- Pazhuhhan, M. (2015). Urban identity and iranian new Towns. *Journal of Urban and Regional Analysis*, Vol. 1, pp. 83-100.

- Poll, R. V. (1997). The Perceived quality of the urban residential environment. Thesis of quality of the urban residential environment, University of Groningen
- Rasekhi, S. and Mohammadi, S. (2015). "The Relationship between Tourism and Environmental Performance: The Case of Caspian Sea Nations". *Iranian Journal of Economic Studies*, Vol. 4, No. 2, pp. 51-81.
- Selezneva, E. (2011). Urban Vitality. Thesis of Delft University of Technology.
- Southworth, M. S. (1973). Environmental quality in cities and regions, *Journal of Town Planning Review*, Vol. 44, No. 3, pp. 231-253.
- Tavassolian, G. and Nazari, M. (2015). Studying Legibility Perception and Pedestrian Place in Urban Identification. *International Journal of Science, Technology and Society*, Vol. 3, No 2-1, pp. 112-115.
- Taylor, Nigel (2009). Legibility and Aesthetics in Urban Design. *Journal of Urban Design*, Vol. 14, No. 2, pp. 189-202.
- Torabi, Z. and Sima, Y. (2013). Urban Identity in the Entrance of City. *International Journal of Architecture and Urban Development*, Vol. 3, No. 4, pp. 47-54.
- Van Kamp, I. (2003). "Urban environmental quality and human well-being Towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study". *Landscape and Urban Planning*, Vol. 65, pp. 5-18.

